

Ѓорѓи ТАНКОВСКИ

ИНДИВИДУАЛИЗИРАНА НАСТАВА

1. Вовед

Педагошката мисла често го зафаќа прашањето како наставата да се прилагоди на индивидуалните способности на децата, нивните можности, посебниот ритам во работата и на тоа слично. Се разбира, целта е благородна; да се сфатат детските можности — колку можат и како можат најефикасно да се совладаат програмираните научни сознанија и по истиот пат да се искаже степенот и видот во совладаноста на наставната материја. Во контекстот на ова прашање спаѓа и оспособување на учениците за самообразование, т.е. создавање на навики и умеања преку самостојна работа тие да го зголемуваат сопственото образование и знаењата нужни за животните определби во работата, т.е. во професијата. Времето на пубертетскиот развој на личноста е време кога се стекнуваат и овие навики, кои се попримаат многу полесно ако се проследени со оспособување на личноста, наоружување на истата со умеања. Токму затоа, современата дидактика многу често се навраќа на формите и методите во наставната работа. Оттаму и посебното внимание за индивидуализацијата на наставата. Тоа внимание се манифестира преку обработка на истата и како дидактички принцип и како форма во наставната работа. Меѓутоа, наспроти теоретскиот интерес, сознанијата ни говорат дека индивидуализираната настава во наставната практика многу малку е застапена.

Целта на нашево излагање е и на овој начин да го зголемиме интересот кон овој вид настава, да предизвикаме љубопитство од страна на наставникот за неа и да иницираме нејзина примена во наставата во оној степен, што ќе значи збогатување на формите во работата на наставникот и внесување

нов квалитет во наставата по историја. Се разбира, сето ова во границите на уште една форма, уште еден вид, водејќи сметка за соодветна наставна материја и одбегнувајќи да се оди во друга крајност — едностранчивост и претераност.

2. За поимот индивидуализација во наставата

Само по себе се разбира дека индивидуалната и индивидуализираната настава не смеат да се идентификуваат.

Под индивидуална настава се подразбира наставна работа во која наставникот работи само со еден ученик. Кај нас ваква настава сретнуваме во музичките училишта и друпи специјализирани училишта со одредени недостатоци. Овој вид настава повремено може да се користи и во редовните училишта во работата на слободните ученички активности и на дополнителната настава и од страна на наставникот по историја.

Индивидуализираната настава останува во рамките на одделението — паралелката. При нејзината примена работата се диференцира според психофизичките способности на ученикот, според неговите интереси, според темпото на работа, според работното искуство, според неговите карактерни особини и според интелектуални можности. Тоа се прави за да се задоволат индивидуалните разлики на секој ученик. Со ваквото диференцирање се цели да се искористат сите потенцијални можности кај ученикот за максимално развивање на неговите индивидуални способности.

Често пати некои наставници погрешно сметаат дека, ако на учениците им зададе задачи со цел овие самостојно да ги решаваат, извршиле индивидуализација на наставата. Овој вид настава не значи индивидуално пријдување на учениците. Тоа е само една страна. За да се оствари индивидуализирана настава нужна е посебна организација и подготовка на наставникот. Исто така не треба да се идентификуваат индивидуалното и индивидуализираното воспитание. За разлика од првото, кое ги развива индивидуалните интереси на личноста — што е основна поента на буржоаското општество, второто акцентот го става на социјалните компоненти на личноста, односно индивидуалните интереси ги доведува во хармоничен однос со општествените интереси. Тоа е основна поента на социјалистичкото воспитание и како таква тоа наоѓа широка примена кај нас.¹⁾

¹⁾ Поопширно за ова пишува Перо Шимлеша. Види, „Просветно дело“ бр. 10, 1960, 475.

3. Индивидуализација на наставата

За да може да ја индивидуализира наставата, теоретичарите по ова прашање препорачуваат дека, пред сè наставникот треба да има доверба во децата. „Тој мора да настојува да ги запознае своите ученици, да ги открива нивните способности, за да може да ги развива“...²⁾

Ако сакаме кај детето да развиваме залагање за плодотворење, треба да откриеме, но и да знаеме како да откриеме, што го интересира. Овој негов интерес потоа ќе го користиме така што во тој правец ќе ја насочиме неговата активност и творештво. А тоа ќе го постигнеме ако му овозможиме да дојде до израз неговата иницијатива, да има слобода за неа.

„Индивидуализираната настава претпоставува кај детето (дека постои, б.н.) навика да ја прифати задачата и да одржи ветување дека ќе ја исполни. Притоа, таа на детето му остава слобода во организирањето на неговата работа во пропишаните рамки на неделата (или часот, б.н.) и му овозможува да работи со темпо што му одговара...“³⁾ Овој вид настава на наставникот му наметнува вонредно важна работа околу подготвувањето и составувањето на седмодневни задачи (ако се работи за седмична обврска) и го обврзува после да изврши проверка и поправка на истите.

а) Обсири при составување на задачи

Планирајќи ја својата работа, наставникот го забележува оној материјал, врз кој ќе примени индивидуализирана настава. За него конкретизира работни задачи и определува единица работно време во кое учениците треба да ги реализираат своите обврски. За да се избегне развлекувањето и запоставувањето на другото учење, единицата време не би требало да биде поголема од седмодневна работна недела. Сфатливо е дека одговорите на децата треба да бидат во писмена форма.

б) Картончињата за работа

Се оценува дека „картончињата се битен елемент за индивидуална работа“. Од тоа како е составено картончето зависи успехот од работата во оваа настава⁴⁾. Работата во него-

²⁾ Ф. Мори, Индивидуализирана настава и групни рад. Педагошко друштво НРС, Београд, 1959, 22.

³⁾ Ф. Мори, цит. дело..., 22.

⁴⁾ Наставните картончиња во педагошката литература се сретнуваат и под други имиња како, наставни ливчиња, фиши итн.

воту изготвување е слична на писмени подготовки на една методска единица, само што сега му е наменета на ученикот. И во овој случај, за да се успее во составувањето на картончето, наставникот треба да поседува лична култура, уметност во формулацијата на прашањето, во предизвикување на интерес кај ученикот. Наставникот треба да умее да прибира и сериозна документација што ќе ја ползува во составувањето на прашањата и очекуваните одговори — решенија. Картончето на ученикот треба да му даде можност сам да стекне нови знаења. Ученикот треба да биде наведен да ги простудира поставените прашања, но и да му се помогне со материјал и упатство како да дојде до нужните сознанија и одговори. Значи, овде е нужна примената на активни методи.

в) Воведување во задачата

Наставникот сам го составува картончето со задачите. Тоа треба да изгледа како разговор иако е во писмена форма. Воведниот дел на задачата треба да биде даден со нешто, за кое учениците лесно се сеќаваат. Притоа може да се користи некоја погодна илустрација, четиво, легенда и слично. Така ќе се предизвика конкретен интерес.

г) Снабдување со нужна литература и документација

За да можат да одговорат на задачата, учениците треба да бидат снабдени или упатени на неопходната литература и документација. Овде се користат учебниците и прирачниците: одбрани текстови, збирка на документи, историски албуми, речници, енциклопедии, карти и друго. На пример: ако задачата бара одговор за живеалиштата во првобитното општество, покрај конкретната литература, на учениците им ставаме на располагање и историски албум, со препорака да се посматра, анализира и споредува. Во овој случај, во картончето се наведуваат само прашањата и литературата, и другиот помошен материјал во кој може да се најде одговорот.

д) Одбележување на битното

Прашањата во картончето односно наставното ливче треба да имаат цел да го осветлат битното во целината, без да се губи таа од предвид. На пример: за да се одбележи апсолутизмот на Милош Обреновиќ, во картончињата ќе се постават прашања за кои на децата ќе им се укаже на односната лите-

ратура: учебникот, читанката, писмото на Вук Караџиќ и друго, ако се работи за обработка на нов материјал. Притоа можат да се користат и прашања од учебникот. На пример:

— Како била поделена спахиската земја во Српското кнежевство? (Прочитајте за тоа во учебникот Историја за VII одделение, страница 85/86).

— Како Милош Обреновиќ станал најбогатиот човек во Србија?

— Зошто владеењето на кнез Милош се вика апсолутистичко?

— Што барале противниците на Милош?

— Како Вук Караџиќ го насликал Милоша во неговото прочуено писмо до кнезот? (Прочитајте за тоа во Историјата читанка за VII одд., стр. 96—97).

— Зошто Милош морал да попусти и што станало потоа?

г) Активирање на учениците

Бидејќи картончето често ги упатува учениците на користење на литература, прирачници и разна документација, само по себе тоа претставува елемент за нивното активирање. Меѓутоа, учениците треба и да се поттикнуваат на активност, но и да им се помогне, да умеат да го издвојат битното од небитното, како и да ги почувствуваат задоволството од успешното одговарање на прашањата.

е) Резимирање на стекнатото знаење

Со одговарањето на поставените прашања — задачи во карточињата не треба да се сфати дека работата е свршена. Како што на класичниот час наставникот на крајот резимира односно ја утврдува новата наставна содржина, за да види колку и како е совладан новиот материјал, така и во овој случај нужно е резиме, т.е. „да се истакне стекнатото знаење“.⁵⁾ Така, одговорите на поставените прашања се слеваат во една целост, при што наставникот укажува на некои испуштени моменти, дати, факти, оценки и слично што треба да се знаат.

За да можат учениците сами да се проверат дали го научиле делот од наставната содржина или целата наставна содржина (ако станува збор за обработка — учење на нов материјал), потребно е по одговарањето на карточињата односно свршувањето на работата, да им се дадат прашалници во кои треба да одговорат на некои детали, како што се: имиња, дати,

⁵⁾ Ф. Мори, цит. дело . . . , 28.

факти, оценки што треба да се знаат и сл. Оние ученици што одговориле на прашалникот без да гледаат во учебникот и друпиот помошен материјал, сигурно го совладале новиот материјал и нив наставникот може усно да ги провери. Другите сами ќе сфатат дека треба повторно да ги земат картончињата и книгите за да ги утврдат своите знаења и да не се јавуваат предвреме и да бидат укорени од наставникот.

Наставникот треба да ги упатува учениците како писмено, да работат и да ја користат тетратката во која ги внесуваат одговорот според прашањата од картончињата. Контролата и во овој случај е неопходна.

4. Примена на индивидуализација на наставата во други земји

Педагошките теоретичари се, речиси, еднодушни во корисноста од индивидуализација на наставата. Но, на прашањето за нејзиното конкретно организирање дилемите се сè уште присутни. Оттаму и обидите за нејзината реализација се исто така различни.⁶⁾

Во САД најпознат обид е со примената на таканаречениот ДАЛТОН-ПЛАН. Според него наставата е потполно индивидуално организирана и се изведува во посебни кабинети за секој наставен предмет и со посебни програми. Секоја програма е поделена на 10 целини (месеци), а овие на недели (седмици). Ученикот сам си одбира теми што во текот на месецот самостојно ги работи. Овде доаѓа до израз индивидуалната работа, додека заедничката работа со учениците е сосема запоставена. Заедничка настава се применува само таму каде што, заради карактерот, не е можна индивидуалната, како на пример кај физичкото воспитание.

Ваквата организација на работата покажа низа недостатоци, посебно од гледиштето на развивањето на колективна свест и социјално чувство меѓу учениците.

Американскиот педагог Карлтон Уожбери препорачува организација на училишта во кои ќе дојде до израз слободата на детето и тоа секое дете да има право да усвојува само знаења за кои чувствува потреба, служејќи се со индивидуална и колективна работа по групи. Овде фронталниот облик на работа се сведува на минимум и паралелката ја губи својата функција.

Во Европа е познат МАНХАЈСКИОТ училишен систем, применуван во Германија. Според него се врши надворешна диференцијација на наставата. Врз основа на степенот на интелигенцијата учениците се делат на посебни паралелки. Така

⁶⁾ Поопширно за ова види во цитираното дело од Ф. Мори, с. 10—15.

формираниите паралелки работат по различни планови и програми. Меѓу другото, А. Сикингер препорачува формирање и на таканаречени „преодни одделенија за повисоките училишта за особено надарените ученици“ кои се предиспонирани за највисоки знаења и за репутирање на интелектуална елита.

Современата дидактика ваквите гледања ги смета за еднострани, иако истите придонесуваат за натамошниот развој на индивидуализацијата на наставата.

Денес можат да се сретнат разни форми на индивидуализација на наставата. Така, на пример, во САД е позната вертикалната индивидуализација според која надарениот ученик наместо во прво се запишува во второ одделение итн.

Во Франција и во Швајцарија се користи посебна техника на индивидуализација на наставата, а тоа се таканаречените наставни картончиња. Најдалеку и најдобро таа техника ја обработил швајцарскиот педагог Роберт Дотран.

Од изнесеното се гледа дека индивидуализацијата на наставата разновидно се толкува и применува. Поради тоа при нејзината примена во наставната практика се присутни повеќе слабости.

5. Можности за примена на индивидуализирана настава во нашите училишта

Индивидуализирана настава во нашите училишта можеме да применуваме, според наше мислење, во редовната настава во три случаи: во обработка на цела наставна содржина, во обработка на дел од новата наставна содржина и во утврдување на обработениот материјал. Формата низ која истата може да се реализира е веќе преку споменатите наставни картончиња или наставни ливчиња. Тоа е картонче или ливче од подебела хартија со определена големина, на кое е напишано прашањето или низа поврзани прашања наменети за поодделни ученици.

Педагошките теоретичари препорачуваат, а наставната практика потврдува дека секое картонче или ливче добро е да содржи по едно прашање, со цел од него да се добие еден одговор. Повторуваме, формулацијата на прашањата треба да одговара на општите дидактички барања. Имено, да бидат јасни, да не се суштествни, да не се многу долги, ученикот да го наведуваат на размислување, да одговараат на интелектуалните можности на учениците итн. Пример, во врска со причините за избувнување на Големата Француска бружоаска револуција:

- Кои биле барањата на третиот сталеж? (долго прашање)
- Кои биле барањата на француските селани? (добро).

Картончињата односно наставните ливчиња по својата големина можат да бидат различни. Вообичаена е употребата на димензијата 10 x 13 см. Ако се користи обичен картон, тогаш на него се залепува хартија која може да биде во различни бои. На така подготвените картончиња се пишуваат прашањата, а потоа се обележуваат со бројки за да може наставникот да ги знае: темата, наставната содржина и тежината на прашањето, ако сакаме на ваков начин да ги намениме за ученици од иста паралелка, а со различен степен на интелектуална развиеност, поради возраста, повторувачите (некои од нив) и сл.

Пример:

-3-2-1 = 3-та тема во год. план, 2-ра по ред наст. единица, 1-ва група — најлесна наст. картончиња — ливчиња;

-3-2-2 = трета тема од год. план, 2-ра по ред наст. единица 2-ра по ред група — потешки по содржина наст. картончиња — ливчиња;

-3-2-3 = 3-та тема во год. план, 2-ра по ред наст. единица, 3-та по ред група — уште за еден степен потешки по содржина група наст. картончиња — ливчиња итн. Наставникот може да изнајде и други форми на одбележување.

Изготвените наставни картончиња треба прижливо да се чуваат бидејќи можат да се користат и за наредната учебна година. Напомена: дека одговорот на прашањето од ливчето ученикот треба да го пишува на посебна тетратка, а не на самото ливче. Резултатите, т.е. одговорите на прашањата од наставните ливчиња наставникот треба да ги бележи на посебна табела што ја има претходно изготвено за таа цел, со посебен дел за секој ученик.

Споменаваме дека составувањето на наставните картончиња — ливчиња е потешка работа и бара поголемо залагање, но истите може секој наставник да ги изготви. Доброто познавање на предметот и методско-дидактичкиот усет на наставникот можат многу да му ја олеснат работата во изготвувањето на наставните ливчиња.

Погоре спомнавме еден вид наставни картончиња — наменети за ученици со различна возраст или успех во паралелката итн. Можат да се изготвуваат и други видови наставни картончиња, како на пример:

— Картончиња наменети за ученици што имаат извесни празнини во знаењето. Дел од нив служат за совладување на историски поими и имиња, години на поважни историски настани итн.;

— Картончиња со иста тежина на прашањата по својата содржина. Во тој случај за понапредните ученици се изготвуваат со додатни прашања картончиња. Така, на овие ученици им се дава можност да ги прошират своите знаења, а исто така можност за демонстрација на поголем квантум на знаења;

— Картончиња за самообразование наменети за развивање на навиките за самообразование. Во такви случаи, на учениците треба да им се даде помош и поконкретни упатства;

Наставните картончиња — ливчиња можат да се употребат за сите ученици во паралелката и да се работи цел час со нив, потоа за сите ученици, но само за еден дел од часот (за уводниот дел, само за главниот дел или само за завршниот дел). Ливчињата можат да се користат и за давање на домашна работа на учениците, во кој случај се развиваат навиките за самообразование. Има случаи кога наставникот може да употреби наставни картончиња за работа само со слабите ученици или одличните, а со останатиот — поголемиот дел да работи фронтално. Во тој случај наставникот мора привремено да ја контролира работата на учениците со наставни ливчиња.

Од досега изнесеното јасно се гледа дека примената на наставните картончиња-ливчиња во индивидуализираната настава е многукратна и со широки можности.

Споменавме дека други форми за индивидуализација на наставата дават слободните ученички активности, додатната настава и дополнителна настава. Во овој случај за учениците што заостануваат во наставата, како и оние, за кои историската настава е многу лесна, а како таква може да биде и досадна, треба да се обезбеди усвојувањето на наставниот материјал да биде организирано на начин што ќе одговара на индивидуалните можности и способности на учениците.⁷⁾

Погрешно е што многу наставници дополнителната настава фронтално ја изведуваат. Испуштаат од предвид дека сите ученици што заостануваат немаат исти празнини во знаењата. Тука индивидуализираната настава може многу да помогне. И групниот облик на работа дава можности за индивидуализација на наставата. Овде, заради почитување на индивидуалниот интерес, треба во најголема мера да се почитува доброволноста на учениците при определувањето кој во која група да биде.

Можности за примена на индивидуализирана настава дава и програмираната настава која во голема мера овозможува да се индивидуализира процесот на учењето.

Од сето понапред речено може да се констатира дека изнесените примери за примена на индивидуализираната настава преку наброените и други можни форми се изразит пример како може да се зголеми активноста на учениците, а напоредно со тоа да се постигнат и посолидни резултати. Покрај тоа, оваа форма на наставна работа може видно да придонесе во создавањето на работни навики кај децата и нивното оспособување за самообразование, особини што треба да имаат траен карактер.

⁷⁾ (Новите програмски основи допуштаат воведување на дополнителна настава по секој предмет, ако наставникот почувствува потреба од тоа).

тер. На тој начин даваме вонреден придонес во развивањето на позитивните особини кај учениковата личност, што е една од нашите примарни задачи. Впрочем, нашето самоуправно социјалистичко општество бара здрава, способна и креативна личност која ќе сака и ќе умее да соработува со други луѓе и со тоа успешно да се вклопи и активно да учествува во животот и работата на општествената заедница.

Принципот на индивидуализација во наставата не ја негира колективната работа. Тој не треба и не смее така да се сфати. Индивидуализацијата како една од формите во наставната работа, исто така не ја негира ни фронталната ни групната форма на работа. Напротив, таа бара и овие форми редовно да се применуваат и взаемно да се комбинираат. Ако вака се сфати и применува, тогаш резултатите можат да бидат само позитивни и со тоа ќе дадеме уште еден придонес во тоа — успешно да ги реализира програмските задачи што нашето воспитание и образование ги поставува.

6. Примери на работни картончиња-ливчиња за практична примена на индивидуализирана настава во наставата по историја

Педагошките теоретичари историјата ја сместуваат во групата на тешките наставни предмети во училиштето. Во историјата тешко можат да се применат истите практични работи и да се поттикнуваат истите активности како во географијата. По овој предмет учениците треба повеќе да се поттикнуваат, да истражуваат по книгите и да користат документација. Овде е битно детскиот дух да биде активен и да се ограничува само на основните знаења. Во уводот е добро да се поврзе лекцијата со познати настани од локалната историја, а во текот на работата до максимум да се користат биографии, историски читанки, други одбрани текстови, слики и коментари на истите, документи, карти, историски романи итн. Откако ќе се обработи една епоха, корисно е да се резимира истата и, на еден усмен час, да се издвојат битните карактеристики.

а) Од Историјата за VII одделение

(ако се работи за утврдување на обработен материјал)

Прашања за ученици што се разликуваат во успехот:

1. Прашања за ученик со доволен успех:

- Под која власт се наоѓал македонскиот народ во почетокот на XX век?
- Кое познато востание за ослободување на нашиот народ е дигнато во 1903 година?

- Наброј познати македонски револуционери од тоа време?
- 2. Прашања за ученик со добар успех:
 - Кои се причините за дигање на Илинденското востание?
 - Во кое време било и кои краеве ги опфатило востанието?
 - Како се викала организацијата што го организираше Илинденското востание?
- 3. Прашања за ученик со солиден успех:
 - Кои биле целите на ТМОРО?
 - Во што е значењето на Крушевската Република?
 - Кои биле основните гледања на македонските револуционери и социјалисти изнесени во Манифестот на Крушевската Република?
 - Каков е одзивот на Илинденското востание во светот?

A. Наставни ливчиња-картончиња за обработка на нов материјал наменети за сите ученици:

КАРПОШОВОТО ВОСТАНИЕ

Во овој случај најнапред се нужни воведни објасненија, а потоа на учениците да им се стават на располагање и да се упатат да ги користат учебникот по Историја за VI одделение, Историската читанка за VI одделение, Карпошовото востание од Иван Катарциев, историскиот роман „КАРПОШ“ и др.

а) Вовед

Проучувајќи го минатото на својот крај во XVII век, учениците од Пробиштип дознале дека нивниот крај бил центар на едно големо востание против угнетувачите и поробувачите. Прочитај за тоа во учебникот по Историја за VI одделение, стр. ———, Историската читанка за VI одделение, стр. ———, Карпошово востание од Иван Катарциев, стр. ———, романот „Карпош“, стр. ———.

б) Прашања што можат да се забележат во картончињата-ливчињата:

- Какви давачки и даноци плаќале македонските селани на османлиската држава и спахиите?
- Зошто се заклучува дека животот на селаните и рударите во Кратовско-злетовскиот крај бил неподносливо тежок?

- Животот на македонските селани бил и несигурен, зошто?
- Зошто Османлиското царство кон крајот на XVII век имало потреба од поголеми количини олово и од Кратовско-злетовските рудници?
- Наведете ги причините што довеле до јакнење на ајдутството во северо-источна Македонија кон крајот на XVII век?
- Во 1689 година ајдутското движење прераснало во востание:
- Кое било ова востание?
- Кој бил војводата Карпош?
- Што сакале востаниците?
- Со кого востаниците воспоставиле врски и сакале да соработуваат?
- Каков прац бил Скопје според тогашните описи и каква судбина доживеал?
- Каков бил односот на силите меѓу востаниците и султанската војска?
- Послужи се со карта и направи скица-карта со поважните места и краеве на Македонија што ги опфатило востанието.
- Каков бил крајот на востанието?
- Каде била водена последната најголема битка меѓу востаниците и султанската војска?
- Каков бил крајот на востаничкиот водач?
- Какви биле последиците за Македонија од неуспехот на ова најголемо востание во Македонија во XVII век?

Забелешка: Може и пред секое прашање да претходи упатство со посочена страница за користење на учебникот, читанката, документацијата и друга погодна литература.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Д-р Перо Шимлеша — Индивидуализација на наставата. „Просветно дело“ — 10, Скопје, 1960.
2. Јосип Марковац — Поријекло и проблеме индивидуализирани наставе „Педагогија“ 4, 1968.
3. Анатолиј Дамјановски — Креативноста, нејзиното поттикнување и формирање кај децата. „Просветно дело“, Скопје, 1970.
4. Бранко Петроски — Индивидуализирана настава или работа со наставни ливчиња. Одбрани трудови 1945—1970, „Просветно дело“, Скопје, 1970.
5. Ф. Мори — Индивидуализирана настава и групни рад, Педагошко друштво НРС, 1959, Београд.